

« کتاب دده قورقود » حقه

باشقر دستانی عبر القادر [ف . سلیمانیه] .

« کتاب دده قورقود علی لسان طائفة اوغوزان » کتابنک یکانه نسخه سی، آلمانیا ده « دره سد » کتیبخانه قرالیدسنده بولومقده در. بو اثر دن ایلك دفعه استفاده ایتمش اولان ذات، آلمان عالی « دیس Diez » در . « دیس » بو اثر دن « دپه کوز » حکایه سنک متنی آلمانجه ترجمه سیله برابر (Denkwürdigkeit von Asien) نام اثرنده [۳ نجی جلد ، ص ۳۹۹] نشر ایتمشدر. « دیس » دن سوکرا سکسان سنه بو کتاب حقه ده هیچ تتبعاتده بولونولمادی. ۱۸۹۴ ده روس عالی بارتولد « اوغوزنامه » ده کی « دوخه قوجه اوغلی دلی دومرول » حکایه سنی نشر ایتدی . سوکرا، « درسه خان اوغلی بقاج »، « سالور قزانک اووی یغماندغی »، « قام بوره بك اوغلی بامسی بیرهك » حکایه لرینی روسجه ترجمه لر یله برابر نشر ایتدی [روس آرکه اولوژی جمعیتی شرق شعبه سنک مجموعه (zapsiski) لری . ۸ نجی جلد، ص ۳۰۳ ؛ ۱۱ نجی جلد ، ص ۱۷۵ ؛ ۱۲ نجی جلد ، ص ۳۷ ؛ ۱۵ نجی جلد ، ص ۱] . نهایت بو قیمتدار اثرک تمامی، کلیسلی معلم رفعت بك طرفندن ۱۳۳۲ ده طبع ایتدیریلدی . شوراسی شایان تأسفدرکه، « دده قورقود » ک نشرندن اون سنه کچدیکی حالده بوکونه قدر بو اثر حقه ده جدی برتتبع میدانه چیقما دی . حالبوکه، پروفیسور « بارتولد » طرفندن نشر اولونان اوچ دورت حکایه بیله ، روس مستشرقلری آراسنده بویوک برتتبع اثر اجرا ایتمش، اساسلی و اساسسز برطاقم شیلر یازیله سینه سبب اولمشدر . بن، بو اثر حقه ده تتبعات و تدقیقات یاپه جق متخصصلره مفید اولق امید یله، « دده قورقود : قورقوت آتا » حقه ده تورکستانده، « قیرغیز-قازاق » و باشقیرد تورک لری ایچنده نه کی افسانه وی خاطر دلر اولدیغنی، بعض اسکی اثرلرده شسبه سز بزم « قورقود » مزه عائد اولان خبرلری، ویوقاریده مذکور اوچ عالمک - « دیس، بارتولد ، معلم رفعت بك » - قرائت و ترجمه لر ی حقه ده کی بعض ملاحظه لریمی بیان ایتمک ایسته رم .

دده قورقود (قورقوت آتا) حقه ده سیردریا حوضه لرنده، تورکستان و قازاق - قیرغیز

صحرالرنده، تياشان واورال تورکلرنده اولان افسانهوی رؤایتلر بقیه سنه نظرآ، اویالکنز اوغوز تورکلرینک [دار معناسیله] قهرمانی دکل، بلکه، بوتون تورک قوملرینک پکاسکی زمانلره، افسانهوی دورلره عائد عمومی بر قهرمانلری (داهادوغروسی پیغمبر - باقسیلری) در. روس مستشرقی « ایناسترانسف » کبی [روس آرکه اولوژی جمعیتی شرق شعبه سی مجموعهلری، ۲۰ نجی جلد، ۴۴ ص] « دده قورقود » ده « سلطان سنجر » معاصری اولان « بوزاق » عشرتی امیری « قرغوت بن عبدالمجید » کبی بر تاریخی شخصی کورمهک چالیشمق، عبندر. قورقود (قورقوت) تورکلر آراسنده منقبهوی ومحترم رسیا اولدوغندن دولایی، تورکلر ایچنده قورقود (قرغوت، قورقوت) نامنی طاشیان تاریخی شخصلرده اولابیلور: اون آلتنجی عصرده کی شاهزاده قورقود بن سلطان بایزید ثانی کبی .

شبهه سز بزم قورقود مزه عائد اولان مهم خبرلردن بری « رشیدالدین الطیب » ک « تاریخ اوغوز و ترکان وحکایات جهانکیر او » عنوانی اثرنده در [پاریس ملی کتبخانه سنده، فارسی یازمه لر قسمی، ۱۳۶۴ نومرولی کتاب] . بو اثرده اولان « قورقوت » ک ملت و مملکت ایچنده کی وظیفه سی، عین « کتاب دده قورقود » ده اولان قورقودک وظیفه سیدر؛ چوجقلره آد قویار؛ خاقانلره مصلحت ویرر؛ خاقان وایل برشیء دن عاجز اولورسه قورقوته آدام کونده ریرلر؛ خاقان انتخاب اولونورکن مطلقا اویرده قورقوت اولور؛ جمعیتلرده بلند آواز ایله سویله مک اوکا عائددر: [در میان آن جمعیت باواز بلند تقریر کردکه.... (ورق ۱۶۵)] واین قورقوت اذ نسل ماباست [بایاتست] پسر قراخواجه و او عظیم عاقل و دانا و صاحب کرامات بوده است و در عهد او اینال خان میر یاوقوی بیرون آمده و صاحب این روایت تقریر می کند که عمر او دویست ونود و پنج سال بوده است و سخن نیکو و کرامات گفته و حکایات او بسیار است (ورق ۱۶۴) .

بوندن آ کلاشلیور که بزم « قورقود » مزایله « رشیدالدین الطیب » ک بحث ایتدیکی « قورقوت »، شبهه سز، عین منقبهوی شخصندر؛ و بو اثرک « اوغوز نامه » داستانک بر قسمندن عیناً ترجمه ایدلدیکنده هیچ شبهه یوقدر. اکثر جمله و تعبیئر « کتاب دده قورقود » ده اولان جمله و تعبیئرلردر: [چنانکه دو ناوور ساخته بود و یکی را پرماس و یکی را پرقیز کرده و چندان گوشت اسب و کاو و کوسفند جمع کرده که چند کوهی بر آمده (ورق ۱۶۴)] « کول کبی قیز صاغدردی. تپه کی ات پایغدیردی »، « آتدن آیردن دوه دن بوغره قیوندن

قوج قردردی » [دده قورقود، ص ۹] جلهلرینک ترجمه سیدر . قهرمانلره عنوان ولقب اولاروق قوللانیلان تورکی سوزلر [آلا آتلی آس دونلی ... ومعنی این آنست که اسب آله نشسته باشد و جامه سمور پوشیده (۱۶۴ ورق)] استعمالی، وبوصورتده بوکون بیله « مینوسین » تورکرینک قهرمان داستانلرنده « قان قلهجلیق ، بوز آتلیغ » ، « آلا آتلیغ آلا قارجینالیغ بهادر » [روس جغرافیا جمعیتی نک اتنوگرافیا مجموعه سی ، ۱۸۵۸ ، پترسبورغ] صورتنده کی جلهلرک استعمالی، « رشیدالدین الطیب » ده کی بوپارچه لرک « اوغوز نامه » داستانندن ترجمه ایدیلدیکنده شهیه محل براقیور .

« قورقوت آنا » حقنده « امیر علیشیر نوایی » ، « نسائم الحبه من شایم الفتوة » ده دیورکه : « قورقوت آنا علیه الرحمه ترک اولوسی اراسیدا شهرتی اندین ارتوغراق دورکه شهرت غه احتیاجی بولغای . مشهور مونداغ دورکه نیچه بیل اوزیدین بورتقی نی نیچه بیل اوزیدین سونکتنی کلورنی دیب دورکه کوپ موعظه آمیز مغزلیق سوزلر ارادا بار . [آسیا موزه خانه کتبخانه سی نسخه سندن نقلاً « بارتولد » کمقاله سنده ، آرکه اولوژی جمعیتی شرق شعبه سی مجموعه لری ، ۲۰ نجی جلد ، ص ۴۸] .

« امیر علیشیر نوایی » ، قورقوت آتایی بر « ولی » دیه کوسته ریرکن ، دیگر بر تورک مؤرخ ده « قورقوت آنا » نی مجوسیلر حکیمی و راهبری اولان باقشیلرک پیغمبری کی کوستریور : « تاریخ دوست سلطان » ده [احمد ذکی ولیدی بک آئنده اولان یکانه اسکی نسخه ده] اوز بک خانک اسلامیتی قبولنه هاند بر افسانه ذکر ایدیلیور : اسلام علماسیله مجوسی کاهناری مناظره ایتشلر . کاهنارک سحری باطل اولدقده [خان حکم قیلدی کم قورقوددین یوروب استانکز لر ... ملازم چیقوب قورقوددین باقی ایرسه کوردیلر قورقودنک باشنده اوزکا صورتلیق کشیلر باشینی توینغا سالیب اولتورور ایردیله (ورق ۳۱ - ۳۲)] . افسانه دن او بیله آ کلاشیلورکه ، اسلاملر عاجز قالدقلری زمان محمد پیغمبره ، باقسیلرایسه « قورقود » ه مراجعت ایدهرک استمداد ایدیورلردی . ابوالغازی خانک « شجره تراکه » ده « قورقود » ی تورکنلرک جداغلاسی دیه ذکر ایتدیکنی ، « اولیا چلبی » و « اولیاریوس » کی سیاحلرک افاده سنه کوره ماوراء قافقاس تورکلرنده ۱۷ نجی عصرده « قورقود باقتی » حقنده روایتلر اولدیغنی « ایناسترانسهف » مقاله سنده بیان ایدیور . [۱]

••

[۱] سلطان مراد ثانی زماننده یازلمش « تاریخ آل سلجوق » نام اثرده [پترسبورغ آسیا موزه خانه سی

خلق اديباتنه كلنجه، تور كمنلر ايچنده « قورقود آتا » نك قبرازله ديك حقنده بر روايت واردر. تور كمنلر، تقدير و قسمت حقنده سوز اولد قده: « قورقودك قبريني قازيما! » ديه ضرب مثل سويلر لر؛ عين روايت « قيرغيز - قازاقلرده » ده واردر. اصل مسقط رأسي شمالي قازاقستان (دشت قپچاق) اولان قازاق - قيرغيز شاعري « مانجان جوماباي اوغلي » طرفندن نشر اولوش بر افسانه يه نظراً، « قورقوت آتا » مثل سر خلق شاعري، قوبيز وطنبوره (قازاقلرده مستعمل موسيقي آلترى) موجودى اولمشدى. « قورقوت آتا » قازاق - قيرغيزلر اعتقادنجه اك بويوك وليردن معدود ايمش؛ بناء عليه قازاق - قيرغيز باقشيلرينك پيرى، شيجى عد اولونور. قوبيزلى باتسيلر « ارواحلرى » نى چاغير لر كن مطلقاً قورقوت آتادن استمداد ايدره لر :

صوباسندا سليمان
 صو آياغى اير قورقوت
 بلا لردى سين قورقت
 آيداجى بير مهن ده و پريم
 تور كستانده تومهن باب
 سايرامداغى سانسز باب
 اوترار داغى اوتوز باب
 اك اولكهنى آكرسلان باب
 قاراخان آتا اولياء

نسخه سى [آل عثمانك سلطنتى « دده قورقود » طرفندن تيشير ايدلديكى و بسوزلرك كتابدن خلق آراسنه دكل بالعكس خلق روايتندن كتابه كيرديكى بار توله « كتاب دده قورد » حقنده يازديغى مقدمه سنده ذكر ايدره. اوليا چلبى سياحتنامه سنده ده شوسوزلر واردر: « زيارتكاه جبل اربعين يعنى قرقر مقامى: قرق عدد قبر عظيم اولوب زيارتكاه انام زيارتكاه دزه خورخوط اولو سلطاندر شيروانليلر بو سلطانه معتقددرلر » [۲ جلد ۳۱۲ ص]. اصل نسخه ده « دده خورخوط » اولديغنده بن ده شبه ايتيومر. مذكور مؤلف « اخلاط » خرابه لرى قبرلرينى ذكر ايدره ركن ، قورقود خان قبرينى ذكر ايدور . و اخلاطك اسكى براوغوز شهرى اولديغى روايت ايدور [۴ جلد ، ۱۴۰ ص]. « سلجوق خان ، سلطان توخته باي ، سلطان بوغه باي ... اجداد سلاطين آل عثمان » كي جمله لرينه نظراً ، بو قبرلرك منقبه وى شخصلر « مقابرى » اولديغنده شبه يوقدر . بوكا نظراً « قورقود » قبرى ، توركلر زمه كيتمه سارسه اورا يده بر ابر كيتمش اولور . « تاريخ دوست سلطان » روايتنه نظراً « ايدل » ساحلنده « سرائى » جوارنده ده « قورقوت آستانه سى - قبرى » اولديغى آكلاشيلبور . بو قبرك « قورقود مز » نه كي مناسبتى اولور ايسه « قونستانين » ك ذكر ايتديكى « بچنك » رئيسى « قورقوت » ك ، « ابن الاثير » ك ذكر ايتديكى « قرغوت بن عبد الحميد » ك ده علاقه سى ، عين اوماهيتده در .

صو آياغى ايرقورقوت
 فلا كىتىدى سىن قورقت
 باقىسى پىرى ايمەس بىن
 كوز كىدى سال قولم توت
 سزدن مدد تله يىن
 سوناق آتا اوليا
 سزدن مدد تله يىن
 قورقوت آتا اوليا...

[ابو بكر دىبايف ، قىرغىز عقىدهلىرى طابىدىن ، قازان ۱۸۹۹]

كىذلك قازاق باقىشلىرى جىرولرىندە :

اولو دىسەم اولو ايمەس
 ترى دىسەم ترى ايمەس
 آتا قورقوت اوليا

[رادوف ، تورك قوملىرىنىڭ خلىق ادبىياتى نۇمۇنەلىرى ، ۳ نىچى جلد ، ۷۷ : صىفە]

سىر دريا نهرىنىڭ آرال كۆلىنە يەقېن ىرنده قورقوت استانىسۇنى قىرىندە «قورقوت آتا» قىرى وار در [۱]. قىرغىز قازاقلرى، اوز بك - قارا قالىاقلر بوقىرى زيارت ايدەرلر. بوقىر

[۱] پروفىسور بارىتولد، اوليئارىيوس (Adom Olearii) سياحتنامەسنىڭ درىند زيارتكاهىنە (قرقلر مقبرەسەنە) عائد متلىرىنى و اوليا چلىي خىبرلىنە عائد ملاحظەلىرىنى نىشرايتىمىشدر [روس اىمپراطور آرکە اولوژى جىمىتى شىرق شىبەسى جىمىوعەلىرى ، ۱۹ جلد ، ۱ نىچى جىزء ، ۷۳ - ۷۷ صىفە] .

« اوليئارىيوس » روائىتە نىظراً ، محلى توركلرك عقىدەلىرىنە كورە « امام قورقوت » ۳۰۰ سەنە عمر سورمىش و اصحاب پىغمبەردن اولمىشدر . « دده قورقوت » روائىتندە اولان قازان بىكى، اوليئارىيوس « ايلخان غازان » ايله عىن شىخس ظن اىتمىشدر . دىمكىكە اون ىدنىچى عصرده آذربايجان توركلرىندە « قورقود » روائىتلىرى اوقىدر جانلى ايمىشكە ، آوروپا سىياحلىرىنىڭ بىلە دىقتى جلب اىتمىشدر . ۱۷۲۲ دە روس چارى پىترولىلە برابر درىند دە بولونمىش اولان پەرس « قانتەمىر » ك آذربايجانده اوغوزلرە عائد روائىتلىرى ايشىدوب خاطرە دىقتىنە قىد ايتدىكىنى « فرەن » ذكر ايدىيور . دىمكىكە ۱۸ نىچى عصرده دە آذربايجان توركلرىندە اوغوز داستانلىرى - شىبەسىز « دده قورقود » حكايەلىرى - دائىما اوقونمىشدر .

اوغوز وعىمىمما تورك داستانلىرى و خلىق ادبىياتى حقندە جدى تىبلىرى و علمى مقالەلەلە علم عالمنده وبالخاصە تورك دىناسندە چوق شرفلى بىرموقى اولان محترم استاد كوپرىلى زاده فؤاد بكك ، « قورقود » حقندە ، اك دوغرو و جدى تىبەاتە مسند نىظرىلەرى اولماسى شىبەدن وارستەدر ؛ فقط ، مع التأسف ، بو خصوصە آرى و مفصل بىرمقالەسى ەنوز نىشرا ايدىلەدى . بومسئله قىسماً دىكىر بويوك موضوعلرە كى تىبلىرىندە [« ابلگ مئصوفلر » ، « توركىيا تارىخى » ، « تورك ادبىياتى تارىخى » كى] تىماس ايتدىكلرى حالده ، اطرافلىچە تىورىنە كىرىشمە مشلردر . استادك بونك حقندە بكا شىفاها و بىردىكلرى معلوماتە نىظراً ، آناطولى كويلرىندە حالا « دده قورقود » دن بەض حكايەلر سويلەنىلمەسى احمالى بك چوقدر .

حقنده «ابو بکر دیبایف» ك [«روس آرکا اولوژی مجموعه لری» نده] مقاله لری واردر. قبرك ایکی طرفدن آلتش رسم لری ده نشر اولمشدر [۱۳ نجی جلد، ۴۱ ص].
قیرغیزلر ك قومی داستا نلری اولان مشهور «ماناس» ده قورقوت نامنه تصادف ایتدی کمز کبی، « کتاب دده قورقود » ده اولان عنصر لری ده کورویورز :

صو آیاغی قورقوت دن

مارغیلان دی باستی دید

[رادولوف ، تورك خلق ادبیاتی نمونه لری، ۵ جلد، ۴۸ ص]

« رادولوف »، ترجمه سنده ، قورقوتی جغرافی بر اسم، برچشمه اولارق (Von der Quelle des Kurkut) ذکر ایدر. حالبوکه قیرغیز - قازاق خلق ادبیاتنده « صو آیاغی قورقوت » دیه، قورقوت آتا قبری اولان سیر دریا منصبی آرال کولی طرف لری ، « صو باشی سلیمان » دیه ده فرغانه ولایتنده « اوش » طرف لرنده اولان تخت سلیمان داغ لری (سیر دریا منبع لری) قصد اولونور .

آلتش جیلی مک قولون

چیراتب بایلاب صالدی دید

یتش جیلی مک قولون

ایرکله ته بایلاب صالدی دید

توبه ده ی ایتی قلدی دید

کولده ی چیتی قلدی دید [ص ۴۸]

« دپه کبی ات بیغدی ، کول کبی قیز صاغدردی » ، وداها بو کبی تعمیر لره ایکی ائرده ده پک چوقدر . « دده قورقود » کتسابنده اسمی تکرار تکرار ذکر ایدیلن « قاضیلق داغی » نی، بز « ماناس » ده ده کورویورز :

تورت کولدی تورا کوچتی دید

قاضیلق دک اوینا

کوره بوزدک اوینا

باتر ماناس باردی دید [ص ۲۵۱]

قازاق - قیرغیزلرده سوکیلینک کوزلرینی مدح ایدرکن « قورقوت یاقش چراق (شمع) کبی پارلایور » دیمک معتاددرکه، بو، خلق ادبیاتنده کیرمشدر:

ایکی کوزگه بولاین

چاققان قورقوت چراقدا ی

[ایرتارغین داستا، صحیفه ۲ ، موسقووا ۱۹۲۲ رادولوف ، تورك خلق ادبیاتی نمونه لری ، ج ۳ ، ص ۱۰۲]

« یرتوشتوك » حكايه سنده « ایل آمان » ك نهرده كوردیكي آق جكر دن [« دده قورقود » ده یغناق] جالماغوز [دیو ، جنوار] چیقدیغنی تصویر ایدن صحیفه (۵۴۹) ، « دپه كوز » ك دوغدیغنی واقعه سنه او قدر مشاهدركه ، آرتق ، « دپه كوز » اوغوزلر آناطولی یه كلدكدن سوكر ا یونان سیقلوبلرندن آلمش و حكایه یه كیرمش دیمكه محل یوقدر . « باشقیرده » لر ایچنده « قورقوت آتا اولیا » ا وفا ولایتی باشقیردلرندن قیرغیز اویماقلرینك بویوك باباسی دیه اعتقاد ایدیلر . بونك حقنده « شورا » مجموعه سنده بر شجرده نشر اولونمشدی [۱] .

بو ذكر ایتدكلر مزدن كوریلوركه « دده قورقود » قورقوت آتا ، ایر قورقوت ، باقسیلر پیری قورقوت ، ولی الله اولان قورقوت ، توركن جد اعلاسی قورقود ، باشقرد اویماقلری باباسی اولیا قورقوت ، هپ بزم انسانه وی اوزان « دده قورقود » مزدر . بو « قورقود » ، توركلرك ك اسكى و افسانه وی دورلرینه عائد ملی پیغمبرلری - باقسیلری - اكر تعبیر جائز ايسه - ابراهیملریدر .

« قورقود » حقنده اولان اسكى عقیده او قدر قوتلی اولش ، او قدر تعمم ایتمشدركه ، اسلاملر بیله ، « قورقود » ی ، قوبوزیله برابر « مسلمان اولیاسی » صورتنده قبول ایتمكه مجبور اولمشلردر . او ، بوكونه قدر « قیرغیز - قازاق » توركلرینه یاردیم ایتمكه دوام ایدیلور ؛ آناطولی و آذربایجان توركلرینه ده « ۱۷ » نجی عصره قدر الهام و یردیكننده هیچ شبهه یوقدر .

بودا ، مانى ، خریستیان و اسلام تاثیرلرینه مقابله ایدرك بوكونه قدر ثولهن ، تورك روحنی ، تورك عنعنهلرینی سوبله مكدده اولان دده قورقود (قورقوت آتا) حقیقی تورك روحنك ، تورك عنعنهلرینك حاملدر ؛ اونى اوكره نمك ، ملی حرث ایچون الزمدر .

[۱] « بوكله مضافتی طاشلی کویته ساکن قیرغیز باشقردلرینك برنجی باباسی بخارا یولنده سردریا ساحلنده کی سید زاده لردن قورقود آتا اولمشدر . »

[« شورا » مجموعه سی ، نومرو ۱۵ ، ۱۹۱۳]